

АНОТАЦІЯ

Сайко М. А. Відтворювання і стандартизація медичної термінології в німецько-українських лексикографічних джерелах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 «Філологія» (03 – Гуманітарні науки). – Інститут філології Київського національного університету імени Тараса Шевченка, Київ, 2021.

Дисертацію присвячено питанням відтворювання і стандартизації медичної термінології в німецько-українських лексикографічних джерелах у контексті перекладового термінознавства крізь призму мовознавчих та перекладознавчих аспектів досліджування медичної термінології.

У праці розглянуто наукові підходи до тлумачення та вивчення терміна як засадничої одиниці науки, запропоновано його визначення та спростовано низку вимог до нього. Доведена співзалежність перекладознавства та термінознавства вможливила виокремлення окремого напрямку в українській перекладознавчій науці – *перекладового термінознавства*.

Будучи прикладною галуззю, перекладове термінознавство має як загальні мовознавчі виміри (структурний, семантичний, прагматичний та нормативний), так і специфічні перекладознавчі аспекти досліджування термінології, виокремлені в дисертації – *відтвірний* та *якісний*. Даючи відповідь на питання *яким способом?* та *як?*, перекладознавчі аспекти термінознавства передбачають вивчення тотожності відповідників первотвору в перекладі, їхньої вмотивованості та нормативності, варіантних відповідників у цільовому тексті, впливу перекладацьких відповідників на адекватність перекладу, явища внутрішньо- та межитекстової однорідності, а також термінологічних неологізмів та реалізації їхньої залученості до терміносистеми цільової мови.

Виокремлені в дисертації основоположні засади стандартизації української медичної термінології передбачають співпрацю медичних фахівців та мовознавців, оскільки жоден термін не повинен порушувати цілісності мовної норми.

Відповідним матеріалом для стандартизації медичної термінології повинна бути анатомічна номенклатура, а нормативні лексичні та словотвірні засоби з неї мають стати визначальними щодо термінотворення та під час укладання інших термінологічних стандартів та словників. Доведено, що мова первотвору термінологічного стандарту, однак не мова-посередниця, має становити підґрунтя для здійснення перекладу та стандартизації медичної термінології. Варіантні відповідники мають зіставлятися у визначеній ієрархічній послідовності, а частота терміновжитку повинна братися до рахуби лише для тих термінів, що відповідають мовній нормі.

Попри загально визнаний в традиційному термінознавстві синхронний аспект досліджування термінології, діяхронний аспект набув у дисертації вагомої значущості на площині спеціального перекладу, що обумовлено вивченням термінів крізь призму колоніального та постколоніального дискурсів. Доведено, що вивчення динаміки термінології з діяхронної перспективи повинно провадитися не за допомогою моделі діяхронної осі, що дає відповідь на питання *як було?* і *як стало?*, однак за допомогою запропонованої моделі *логаритмічного безконечника*, оскільки розвоєві термінології притаманний обертовий, а не векторний рух. Запропонована модель передбачає з'ясування причин термінологічної патології (симуляції), термінологічного толерування та термінологічної некрології, що спотворюють розвиток термінології, а тому й викривлюють звої логаритмічного безконечника.

Уперше в українському перекладознавстві переклад розглянуто як гіперреальність, себто як *симулякра третього порядку*, тоді як перший порядок передбачає націлені на відновлення та гармонійність імітацію та підробку, а другий порядок є своєрідним поглинанням будь-якої реальності та запровадженням серій ідентичних одиниць. Симулякри першого і другого порядку є лише початковими формами перекладу. Встановлено, що для перекладу наріжною є не репродуктивність, однак модуляція, не кількісні еквіваленти в перекладі, а розрізнявальні опозиції, до того ж підміна елементів стає головною. Переклад є найвищою формою мистецтва та нової реальності, витвореної завдяки обмінові, що

виник на рівні симулякрів та внаслідок декодування первотвору, зворотного закодування та його кінцевого редагування.

Розслід обертового руху української медичної термінології відповідно до моделі логаритмічного безконечника впродовж 30-тих років ХХ століття уможливив запровадження до наукового дискурсу нової категорії, що найменована як термінологічний симулякр. *Термінологічний симулякр* є мовним відслідом колоніального дискурсу в постколоніальній терміносистемі у вигляді терміна, уподібненого до всерівневих зразків мови-колонізатора. Термінологічним симулякром характерні штучність, неприродність, замаскованість, модуляційність, самовідтворюваність та масова залученість до терміносистеми, що вможливує їхнє панівне становище в цій терміносистемі та їхню визнаваність усупереч рівночасному існуванню правомірних репрезентантів.

Вивчення медичної лексикографічної літератури посвідчило, що вона може бути не лише набором нормативних відповідників, що слугують відображенню об'єктивної дійсності, але й набором самих термінологічних симулякрів. Доведено, що першим лексикографічним джерелом, оприлюднення якого 1934 року спричинилося до вподібнення української медичної термінології до зразків мови-колонізатора, став *«Медичний термінологічний бюлетень»*, укладачі якого, маніпулюючи знаками та значеннями, започаткували епоху термінологічних симулякрів в українській медичній терміносистемі. Накинуті в ньому моделі словотвору та медичні терміни, поглинувши інші питомі словотвірні моделі та нормативні відповідники, заклали своє самовідтворювання, доповнюючи референтну ілюзію в пізніше видаваних словниках. Здійснена зістава словникових статей бюлетеня та *«Практичного словника медичної термінології»* (В. Крамаревський, О. П'ятак та ін., 1931) дає підстави висновувати, що *«Медичний термінологічний бюлетень»* є лише скороченою засимулякривованою радянською копією словника 1931 року, а отже, своєрідним *лексикографічним симулякром*.

Подоланню стихійности термінологічних симулякрів в українській медичній терміносистемі може посприяти здійснена в дисертації *термінологічна десимулякривація*, яка своєю чергою є матеріальним проявом деколонізації

терміносистеми в контексті постколоніального дискурсу. Її результати вможливили об'єктивне оцінювання вперше досліджуваних у цій роботі німецько-українських медичних лексикографічних джерел: «*Kleines deutsch-ukrainisches medizinisches Wörterbuch*» (П. Естерле, 1944) та «*Німецького словника синонімів і варіантів медичної термінологічної системи*» (В. В. Турчин, В. М. Турчин, 2015). Долучивши до них перекладну німецько-українську фахову літературу, українські переклади міжнародних термінологічних стандартів та українські переклади німецькомовних виписних епікризів, автор вистежив сукупність причиново-наслідкових зв'язків об'єктивної зумовленості розвою української медичної терміносистеми, що їх найменовано в дослідженні як *закон термінологічного детермінізму*.

Вивчення німецько-української стандартової площини, зокрема національних варіантів Міжнародної класифікації хвороб (*МКХ-10*), посприяло вирізненню нової перекладознавчої категорії – *епонімної незбіжності*, що характеризується неоднорідністю епонімного найменування в різних національних терміносистемах.

Поряд із лексикографічною та стандартовою площинами перекладова гіпостась медичних термінів, матеріалом для вивчення якої стали студентські переклади німецькомовної виписної епікризи українською мовою, засвідчила самовідтворюваність термінологічних симулякрів. Окрім термінологічних симулякрів часів колоніального дискурсу, себто внутрішньомовних симулякрів в українській медичній терміносистемі, виучуваний матеріал містить також позамовні термінологічні симулякри у вигляді помилково відтворених термінів, що є вислідом браку термінологічної компетентності студентів-перекладачів.

Усебічне вивчення питань, присвячених відтворюванню німецької медичної термінології українською мовою та її стандартизації, поставило на чільне місце категорію термінологічного симулякра. Досліджування з'явища термінологічної симулякризації вможливило принципово новий погляд не лише на відтворювання медичних термінів у німецько-українських лексикографічних джерелах, однак на їхнє буття крізь призму термінологічного стандарту, а також перекладу, що, як засвідчили результати дослідження, і сам обернувся на симулякра.

Здійснена термінологічна десимулякризація та виокремлені нормативні термінотвірні засоби прислужаться укладанню фахових перекладних словників (насамперед, німецько-українських), перекладові нових міжнародних термінологічних стандартів, а також у навчальному процесі під час викладання курсів із перекладознавства, термінознавства та курсу української мови за професійним спрямуванням.

Ключові слова: спеціальний переклад, стандартизація, медична термінологія, перекладове термінознавство, діяхронія, логаритмічний безконечник, постколоніальний дискурс, термінологічний симулякр, термінологічна десимулякризація, епонімна незбіжність.

ABSTRACT

Saiko M. Rendering and standardization of medical terminology in German-Ukrainian lexicographic sources. – Qualification scientific work on the manuscript rights.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in speciality 035 « Philology» (03 – Human Sciences). – Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2021.

The thesis considers the issues of rendering and standardization of medical terminology in German-Ukrainian lexicographic sources in the context of translation-oriented terminology science and in the light of linguistic and translation aspects of the study of medical terminology.

The paper covers scientific approaches to the interpretation and study of the term as a fundamental unit of science, proposes its definition, and refutes a number of requirements for it. The proven interdependence between translation studies and terminology science has made it possible to distinguish a separate direction in Ukrainian translation studies called *translation-oriented terminology science*.

Being an applied branch, translation-oriented terminology science has both general linguistic dimensions (structural, semantic, pragmatic, and normative) and specific aspects of terminology research related to translation studies that are highlighted in the thesis:

reproducible and *qualitative*. By answering such questions as *in which way?* and *how?*, translation aspects of terminology science provide for the study of equivalent sameness of the original text in the translation, their justification and normativity, variant equivalents in the target text, impact of translation equivalents on translation adequacy, phenomena of intra- and intertextual homogeneity, as well as terminological neologisms and their introduction into the terminology system of the target language.

Basic principles of the Ukrainian medical terminology standardization highlighted in the thesis presuppose the joint work of healthcare specialists and linguists, as no term can violate the integrity of language norms. The anatomic nomenclature must become the relevant material to standardize medical terminology, while its normative lexical and word-formation means must be instrumental for term creation when establishing other terminology standards and compiling dictionaries. It has been proved that it is the language of the original terminology standard – and not the intermediary language – that has to be the basis for translation and standardization of medical terminology. Variant equivalents must be compared in a defined hierarchical order and the frequency of the term use must be taken into account only for the terms conforming to the language norm.

Despite the synchronous aspect of terminology study that is generally accepted in the traditional terminology science, the diachronic aspect has gained significant importance in the thesis in the plane of specialized translation, which is attributable to the study of terms through colonial and postcolonial discourses. It has been proved that terminology dynamics must be studied from the diachronic perspective using not the diachronic axis model, which answers such questions as *how was it?* and *how has it become?*, but using the suggested *logarithmic spiral model*, since the development of terminology is characterized by rotation and not vector movement. The suggested model provides for clarification of reasons for terminological pathology (simulation), terminological tolerance and terminological necrology, which mangle the development of terminology and therefore distort rolls of the logarithmic spiral.

It is for the first time in Ukrainian translation studies that translation is considered as hyperreality, i.e. *the third-order simulacrum*, while the first order implies imitation and fabrication aimed at restoration and harmony, and the second order is somewhat of

absorption of any reality and mass production of series of identical units. First- and second-order simulacra are only initial forms of translation. It is established that modulation and not reproduction, discriminatory oppositions and not quantitative equivalents are the cornerstone for translation; moreover, the substitution of elements becomes dominant. Translation is the highest form of art and a new reality created through exchange that emerged at the simulacra level and due to the decoding of the original text, reverse encoding and its final editing.

The study of rotation movement of the Ukrainian medical terminology in the 1930s using the logarithmic spiral model has made it possible to introduce a new category called *terminological simulacrum* into the academic discourse. A *terminological simulacrum* is a linguistic trace of colonial discourse in the postcolonial terminology system in the form of a term that is assimilated to the patterns of the colonizer's language at all levels. Terminological simulacra are characterized by artificiality, lack of authenticity, disguise, modulation, self-reproduction and mass involvement in the terminology system, which allows their dominant position in that terminology system and their acceptability despite the coexistence of legitimate equivalents.

The study of medical lexicographic sources has revealed that they can be not only a set of normative equivalents, which reflect the objective reality, but also a set of terminological simulacra. It has been proved that *Медичний термінологічний бюлетень* published in 1934 became the first lexicographic source that resulted in assimilation of the Ukrainian medical terminology to the patterns of the colonizer's language. By manipulating signs and meanings, its compilers started the era of terminological simulacra in the Ukrainian medical terminology system. Having absorbed authentic word-formation models and normative equivalents, the word-formation models and medical terms suggested in it laid down their self-reproduction, supplementing the reference illusion in dictionaries that were published afterwards. The comparison of the dictionary articles of the bulletin and of *Практичний словник медичної термінології* (V. Kramarevskyi, O. Piatak et al., 1931) provides grounds to conclude that *Медичний термінологічний бюлетень* is merely a shortened simulacrum-filled Soviet copy of the 1931 dictionary and therefore is somewhat of a *lexicographic simulacrum*.

Terminological desimulacrization conducted in the thesis may contribute to overcoming the spontaneity of terminological simulacra in the Ukrainian medical terminology system, as terminological desimulacrization in its turn is a material manifestation of terminology system decolonization in the context of postcolonial discourse. Its findings have enabled the objective evaluation of German-Ukrainian lexicographic sources considered for the first time in the paper: *Kleines deutsch-ukrainisches medizinisches Wörterbuch* (P. Oesterle, 1944) and *Німецький словник синонімів і варіантів медичної термінологічної системи* (V. V. Turchyn, V. M. Turchyn, 2015). By supplementing it with translated German-Ukrainian professional literature, Ukrainian translations of international terminology standards and Ukrainian translations of German discharge summaries, a number of causal relations of objective dependence of the Ukrainian medical terminology system development was traced, which is referred to as *law of terminology determinism* in this paper.

The study of German-Ukrainian planes of standards, in particular national variants of the International Classification of Diseases (*ICD-10*), has facilitated the distinguishing of a new category of translation studies – *eponymic discrepancy*, characterized by heterogeneity of eponyms in different national terminology systems.

Along with the planes of lexicography and standards, the translation-related hypostasis of medical terms, which originated from students' translations of German discharge summaries into Ukrainian, has demonstrated the self-reproduction of terminological simulacra. In addition to terminological simulacra of the colonial discourse period, i.e. the intralinguistic simulacra in the Ukrainian medical terminology system, the studied material also contains extralinguistic terminological simulacra in the form of incorrectly translated terms, which is due to the lack of terminological competence of students majoring in translation studies.

A comprehensive study of issues related to rendering German medical terms into Ukrainian and its standardization has put the category of terminological simulacrum in the forefront. The research into the phenomenon of terminological simulacrization has enabled a fundamentally new way to consider not only rendering medical terms in German-Ukrainian lexicographical sources, but also their existence in the light of the terminology

standard, as well as translation, which, as demonstrated by the study findings, has also turned into a simulacrum.

The conducted terminological desimulacrization and recovered normative term-formation means will be helpful for compiling professional translation dictionaries (primarily, German-Ukrainian ones), translating new international terminology standards, as well as applying in the educational process when teaching courses in translation studies, terminology science and the course of Ukrainian for occupational purposes.

Key words: specialized translation, standardization, medical terminology, translation-oriented terminology science, diachrony, logarithmic spiral, postcolonial discourse, terminological simulacrum, terminological desimulacrization, eponymic discrepancy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Лексикографічний доробок

1. Сайко М. А. Німецько-український медичний словник. Із поясненнями та прикладами терміновживання. Понад 18 000 словникових статей. К : ВД «Освіта України», 2021. 348 с.

Публікації у фахових виданнях та збірниках наукових праць

1. Дорофеева М. С., Сайко М. А. Категорія роду німецьких та українських медичних термінів крізь призму перекладового термінознавства. *Мова і культура*. Київ, 2020. Вип. 22. Т. V (200). С. 314–319.
2. Сайко М. А. До проблеми відтворення українською мовою німецьких активних дієприкметників у медичних текстах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2018. № 35. Т. 2. С. 85–88.
3. Сайко М. А. Епонімна незбіжність крізь призму перекладу. *Science and Education a New Dimension : Philology*. 2020. VIII(67). Issue 225. Pp. 58–60.

4. Сайко М. А. Нормативна еквівалентність у відтворенні анатомічної термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2019. № 38. Т. 1. С. 165–168.
5. Сайко М. А. Переклад як симулякр та симулякри у перекладі. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 9. Т. 2. С. 64–69.
6. Сайко М. А. Словотвірні симулякри в медичній термінології. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 10. Т. 2. С. 59–64.
7. Сайко М. А. У боротьбі за кожен термін: на шляху до створення німецько-українського медичного словника. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2018. № 37. Т. 3. С. 115–119.

Додаткові апробаційні публікації

1. Сайко М. А. Переклад епонімних термінів. *Problems and innovations in science : The 1st international scientific and practical conference, London, May 4–5, 2020*. Nika Publishing : London, 2020. P. 1. V. 2. Pp. 210–215.
2. Сайко М. А. Перекладацькі помилки в українській медичній терміносистемі. *Сучасні виклики та проблеми науки : XLIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, м. Луцьк, 20 квітня 2020 р. Луцьк, 2020. Ч. 4, с. 71–73*.
3. Сайко М. А. Проблеми перекладу медичної термінології українською мовою. *Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 22–23 березня 2019 р. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2019. С. 90–92*.
4. Сайко М. А. Симулякри у медичній термінології. *Актуальні проблеми сучасної науки та освіти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15–16 квітня 2020 р. Львів, 2020. Ч. II. С. 33–35*.
5. Сайко М. А. Стандартизація медичної термінології (засада термінотвірної похідності). *Сучасні тенденції розвитку науки : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25–26 квітня 2020 р. Київ : МЦНІД, 2020. Ч. III. С. 21–23*.

6. Сайко М. А. Стандартизація медичної термінології крізь призму перекладового термінознавства. *Innovation in science: modern challenges* : The 3rd international scientific and practical conference, Munich, May 25–26, 2020. Littera Verlag : Munich, 2020. Pp. 234–237.